

FOUNTAIN ARCHITECTURE IN ÇEŞME IN IZMIR

The main concern of this article is the fountains which are the sources giving the name of Çeşme (İzmir) which is an important tourism center nowadays and at the same time receives attention with its historical and cultural wealth. Sixteen fountains which are dated to the 16th and 19th centuries have been found in Çeşme. These fountains are divided into types such as dependent, independent and with water reservoir in accordance with the places they are located. As regards their face composition their conical arched, round arched and straight arched patterns exist. In the sense of plain fountains through arch-forms, moulds and epitaphs the mobility has provided. Besides in some fountains geometric and plant ornaments reflect the features of the 19th century which have the Baroque and Ampiric style.

Anabtar Keltmeler: Çeşme Mimarisi, Çeşme İlçesi, Su Haznesi, Ayna Taşı

Key Words: Fountain Architecture, Çeşme Province, Water Reservoir, Mirror Stone

GİRİŞ

Çeşme, İzmir'e bağlı bir ilçe merkezidir. Eski çağda adı "Cyssus" idi. Çeşme İyonya'nın başlıca şehirlerinden olan Erythrai'nin (günümüzde İldırı Köyü) iskelesiydi.

Çeşme 14. yüzyılda Menteşe Beyin damadı tarafından Türk topraklarına katılmış, daha sonra Aydınoğulları'nın eline geçerek deniz üssüne dönüştürülmüştür. 1426 tarihinde II. Murat zamanında kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Çeşme merkezi İzmir olan Sığla sancağına bağlı kaza merkezi iken 1890 yılında İzmir'e bağlanmıştır. 1922'de düşman işgalinden kurtarılan Çeşme Cumhuriyet döneminde de İzmir'e bağlı bir ilçe haline getirilmiştir. Önemli bir turizm merkezi ve aynı zamanda tarihi ve kültürel zenginlikleri ile dikkat çeken Çeşme İlçesinin adının kaynağı olan çeşmeler bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Bu amaçla ilçede on altı çeşme yapısı tespit edilmiş, plan, mimari ve süsleme özelliklerine göre değerlendirilmiştir.

1. MİMAR MEHMED ÇEŞMESİ

Yeri: Kale Sokakta Çeşme İç Kalesinde yer alır.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerinde bulunan kitabe Çeşme Kalesinin kitabesidir. Mermer üzerine iki satır olan kitabe süslü hat ile yazılmış, 60x60 cm. ölçülerindedir.

Kitabe metni şu şekildedir¹ :

Bena hazihî'l-kal'ate mimar
Muhammed bin Ahmed bin Muallim

Çeşme Kalesi II. Beyazıt döneminde Çeşme Limanının güvenliğini sağlamak için 1508 yılında Mimar Mehmet'e yaptırılmıştır².

Kale ile birlikte inşa edilen Mimar Mehmet Çeşmesi de aynı tarihte ve aynı mimar tarafından yapılmıştır.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme, kalenin duvarında 1.05x0.98 m. ölçülerinde ve 0.15 m derinlikte bir nişten ibaret olup sade bir mimariye sahiptir (Şekil 1). İki lüleli çeşme kesme taştan inşa edilmiştir. Yuvarlak formulu çeşme niş kemeri başlıksız ayaklara oturur.

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Erzurum

** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum

1 Makalede incelenen çeşme kitabelerinin metinlerini okuyan Doç. Dr. Turgut Karabey ve Öğretim Üyesi Hasan Akdoğan'a teşekkür ederiz.

2 İzmir İl Kültür Varlıkları, Çeşme-Karaburun, İzmir, 2000, s. 5.

Çeşmenin dinlenme sekileri kemeri dik kesmektedir. Bu kısım zeminden 0.16 m. yükseltilmiştir. Sağ tarafta bulunan dinlenme sekisi 0.50x0.28 m. ölçülerinde olup, kemer ayağı genişliğinde blok taştan meydana gelir. Sol dinlenme sekisi ise aynı uzunlukta ancak daha geniş ve daha yuvarlak hatlara sahiptir. Su teknesi zeminden aşağıda oluşturulmuştur (Resim1).

2.ŞEKERCİ ÇEŞMESİ

Yeri: Kale Sokak ile Hamam Sokak köşesinde yer alır.

Tarihi ve Yapılan: Çeşme kitabesine göre 1115 H. 1703 M. yılında yapılmıştır. Kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Kitabe 35x7 cm ölçülerinde, mermer üzerine sülüs hat ile yazılmış olup, üç satırdır. Kitabenin metni ve okunabilen kısmı şu şekildedir:

.....
 Sabibu'l-hayrat ve'l-hasenat
ruhi için el-fatiha Sene 1115

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Tek cepheli, 2.10x3.00 m. alan üzerine kurulu, 2.16 m. yüksekliğinde olan çeşme, moloz taş ve kesme taştan yapılmıştır (Şekil 2). Günümüzde bir evin cephesine bitişik konumdadır.

Çeşme nişi yuvarlak kemer içine alınmış 0.24 m. derinliğindedir. Yuvarlak kemerin üzerinde derz araları dışa taşınmıştır. Niş içerisinde ortada kitabe yer alır. Kartuş içerisindeki kitabenin üzerinde geometrik bezemeli madalyon vardır. Kitabelik bölümünün altında kemer yüzeyinde olduğu gibi derz araları taşınmıştır. Bunun da altında madalyonlardan meydana gelen bir kuşak vardır. Madalyonların içerisinde bitkisel ve geometrik motiflerden oluşan bir bezeme görülmektedir.

Çeşmenin orijinal su teknesi kot farkının meydana gelmesi ile zamanla ortadan kalkmıştır. Dinlenmelik kısımlarından yalnız sol taraftaki dışa 0.50x0.40 m. ölçülerinde taşıntı yapan blok taş, çeşmenin kemer ayağına denk gelecek konumda düzenlenmiştir (Resim 2).

Çeşmenin su haznesi cephe kemerini dik kesen beşik tonozla örtülmüştür. Hazne kısmına açılan küçük

açıklık tuğla ile kapatılmıştır.

3.MEHMET KETHÜDA ÇEŞMESİ

Yeri: 2009 Sokakta, 2015 Sokağın köşesinde yer almaktadır.

Tarihi ve Yapılan: Kitabesine göre çeşme 1151 H. 1738 M. tarihinde Muhammet Kethüda tarafından yapılmıştır. 70x50 cm. ölçülerinde, mermer üzerine sülüs hat ile yazılan kitabe metni iki sütun, dört satırdır. Kitabenin metni şu şekildedir:

Çeşmede bir çeşme-i nev tarh edüp ol mehlika
 Yapdı Kethüda Muhammed çeşme(yi) Allah için
 Çeşmesi ab-ı zülal-ı selsebilinden çıkar
 Kıldı atşanı(nı) reyan hak habibullah için
 Ya ilahi niyyetin kıl daina hayra anun için
 Nuş-ı (ab-ı) cennet ihsan kıl resülullah için
 Niyyetiyle ecved eyle ya Rab evvel za heman (?)
 Ver ana nuş-ı şarabın hak resülullah için
 Sene 1151

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Tek cepheli 2.80x2.65 m. ölçülerinde 0.90 m. derinliğinde olan çeşme düzgün kesme taştan inşa edilmiştir³ (Şekil 3).

Sivri kemerli çeşme nişi 2.42x1.80 m. ölçülerinde ve 0.30 m. derinliğindedir. Çeşmenin üst örtüsü düz dam şeklindedir. Çeşme nişinin sivri kemeri cepheden dışa taşınmış böylece çeşmeye abidevi bir görünüm kazandırılmıştır. Kemer iki yanda profilli silmelerle başlık görüntüsü verilmiş yığma ayaklar üzerine oturmaktadır. Kemerin sol yanında saçak kısmındaki silme, diğer tarafında aynı şekilde silme ile tamamlandığını göstermektedir.

3 İzmir İl Kültür Evi, Çeşme-Karaburun, s. 29.

Dinlenme sekileri, çeşme nişine girinti yapmaktadır. Su teknesi, dinlenme sekileri arasına yerleştirilmiş ve caddenin kot farkından faydalanılarak zemini derinleştirilmiştir. Sağ tarafta dinlenme sekisinin hemen üstüne denk gelecek şekilde 0.21 m. genişliğinde tas koyma nişi yer alır (Resim3) (Şekil 4).

Yapıda süsleme olarak sivri kemerde kilit taşının yanlarındaki kemer taşlarının üzerinde madalyon içine alınmış altı kollu yıldız motifleri dikkat çeker (Resim 4).

4.MURABUTZADE HÜSEYİN KAPTAN ÇEŞMESİ

Yeri: 2008 (Keskin) Sokak ile 2006 Sokağın kesiştiği köşede bulunmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi kitabesine göre 1190 H. 1776 M. tarihinde, Hacı Mustafa bin Şabanzade kızı Ayşe Hatun tarafından merhum eşi Murabutzade Kaptan Hüseyin için yaptırılmıştır.

Çeşmenin kitabesi 75x45 cm. ölçülerinde taş üzerine sülüs hat ile yazılmış, iki sütun ve üç satırdan oluşmaktadır. Kitabeye metni şu şekildedir:

Sahibü'l hayrat ve'l hasenat Murabutzade merhum
Ve sahibetü'l hayrat ve'l hasenat el-hac Hüseyin Kapdan
Ayşe Hatun binti el-hac Mustafa bin Şabanzade
Sene 1190

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme bir evin altında, güneşe bakan cephe çeşmesidir (Resim 5). 2.46x0.56 m.lik bir alana oturmuş olup 3.90 m. yüksekliğe sahiptir. Tek cepheli olan çeşme orijinalde kesme taştan yapılmış olup üzeri günümüzde sıvayla kapatılmıştır. 1.30x0.44 m. ölçülerindeki çeşme nişini örten sivri kemer, yanlarda profilli başlıkları bulunan yığma ayaklar üzerine oturmaktadır (Şekil 5).

Dinlenme sekileri kemerin oturduğu ayakları L şeklinde sarmakta ve su teknesini de yanlardan sınırlamaktadır. Su teknesi dinlenme sekileri arasına yerleştirilmiş ve caddenin kot farkından faydalanılarak zemini derinleştirilmiştir. Sağ tarafta dinlenme sekisinin hemen üstüne denk gelecek şekilde kare formu 0.20x0.20 m. boyutlarında ve 0.17 m. derinliğinde tas koyma nişi yer almaktadır (Resim 6).

5.MARAŞ ÇEŞMESİ

Yeri: Musallah Mahallesi, Maraş Sokak üzerinde 2032 Sokak köşesinde yer alır.

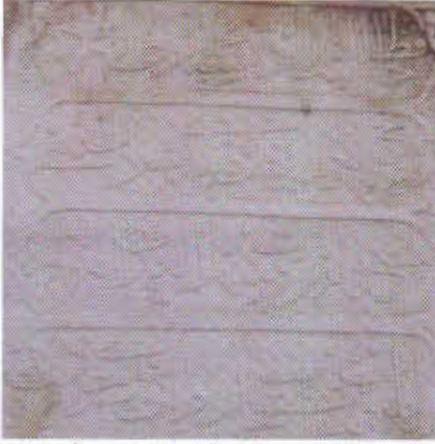
Tarihi ve Yaptıran: Maraş Çeşmesinde mermer üzerine beş kitabe bulunmaktadır. Bunlar çeşmenin dört cephesinde bulunan yapım kitabeleridir. Bu kitabelere göre çeşme, Mısır valisi İbrahim Paşanın oğlunun kethüdası Hafız İlyas'ın oğlu Seyyid Muhammet tarafından 1195 H. 1780 M. yılında yaptırılmıştır. Kitabeleri hattat Ahmet Reşid yazmıştır. Çeşme niş kemerlerinin içine yerleştirilmiş kitabeler 69x77 cm. ölçülerindedir. Kitabeler sülüs hat ile yazılmış olup, dört satırdır.

Çeşmenin kuzey cephesinde yer alan kitabe 1195H. 1780 M. tarihlidir. Kitabeye metni şu şekildedir:

Nam-ı izidle girince yoluna bu ab-ı nab
Çağladı şaylar misali teşne ganın ferhatı
Üçlerin avnıyla buldu tarih-i Ahmet Reşid
Bu çeşme nev-sebilden nuş-ı ma-yı behçeti Ali Vehbi

Batu cephesinde bulunan kitabede, çeşmeyi yaptıran kişinin Hafız İlyas'ın oğlu Seyyid Muhammet olduğu ifade edilmektedir. Kitabeye metni şu şekildedir:

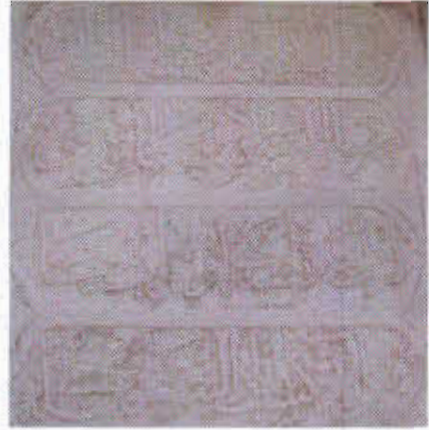
Hafız İlyas-zade Seyyid Muhammet-âli-nejad
Rub-ı pak-ı valideynin kıldı şadan himmeti
Menba-ı ma-i mürüvvet menheli'l-azbül-himem
Eyleyip atşanı irva ez cuy-ı cevdeti

Güney cephesindeki kitabede çeşmeyi yaptıran Seyyid Muhammet'in Mısır Valisi İbrahim Paşanın oğlunun kethüdası olduğu belirtilmektedir. Kitabenin metni şu şekildedir:

Habbeza bir zat-ı mehamidisine Memduh-u şiyem
Çeşme-i mihr-i munir-veş çeşmedendir tal'atı
Mısır-ı ma'mur valisi düstür-ı İskender vakar
Mahdum-u İbrahim Paşa'nın kethüdası hazretü

Doğu cephedeki kitabe metni şu şekildedir:

Bi-bedel yaptı mu'alla çeşme-i şadar-re van
Mihr ü mah olsa sezadır sim-tas-ı şerbeti
Lezzeti abına teşne-leb olur ab-ı hayat
Nuş eden kesb eyler elbet afiyetle sıhhati

Çeşmenin beşinci kitabesinin 1245 H. 1829 M. tarihli olması ve çeşmede güneybatı köşeye yerleştirilmesi ile bunun onarım kitabesi olduğu düşünülmüştür. Kitabeye üç satırdır, talik hat ile yazılmıştır. Metin şu şekildedir:

Ma-şallah
Fe-tebarekallah
Aynen yeşrabü biha ibadullah
Sene 1245

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme 3.00x3.00 m. ölçülerinde, köşeleri yuvarlatılmış, kare planlı ve dört cephelidir. Çeşmenin üst örtüsü kubbedir (Şekil 6). Kubbe hazne kısmının üstüne denk gelecek konumda düzenlenmiştir. Kubbeye kesme taştan S profilli bir saçakla geçilir. Malzeme olarak tuf ve kırmızı kum taşı kullanılmıştır (Resim 7).

Çeşmenin dört yüzü aynı mimari özellikleri yansıtabak şekilde tasarlanmıştır (Şekil7). Çeşme nişi S kıvrımlı kemer formunda olup, 1.47 m. genişliğinde, 0.25 m. derinliğindedir. Kemer, başlığı olmayan ayaklara oturur. Kırmızı kum taşı ile hareket kazandırılan kemerin ayağa oturan son taşında, yarım daire profilli silmelere yer verilmiştir. Kemerin kilit taşı üzerinde yer alan bitkisel bezeme alem motifi ile tamamlanır (Resim8).

Çeşmenin batı cephesi ayna taşında stilize edilmiş yaprak ve köşelerde rüzgârgülü motifinden oluşan bir bezeme görülmektedir.

Dinlenme sekileri çeşmeyi dört cepheden çevirmiş ve nişin ön kısımlarında su teknesi oluşturulmuştur.

Çeşmenin dört köşesi yuvarlatılmış ve buralara küçük birer çeşme için ayna taşı yerleştirilmiştir. Çeşmelerin önlerinde, blok taşın oyulması ile elde edilen su tekneleri vardır. Birbirinin simetrisi olan bu çeşmeler yan taraflardan kalın profilli daire silmelerle sınırlandırılmıştır. Çeşme nişi silmelerle oluşturulan sivri kemer formundadır. Boyutları ile aynı olan köşe çeşmeleri süslemeleri ile farklılık gösterirler.

Güneydoğu köşe çeşmesi üzerindeki bezeme tahrip olmuştur. Kalan izlerden burada kıvrımlı yaprakların, goncaya benzer bitkisel bezemenin varlığı görülmektedir. Güneybatı köşe çeşmesinde nişin hemen üzerine konurmuş istinidye yivini andıran bezemesel bir öge vardır. Kuzeybatı köşe çeşmesinde ise kıvrımlı dallar üzerine stilize yapraklar arasına yerleştirilen nar, gül, papatya motifleri ile bitkisel bir kompozisyon dikkat çekmektedir.

6.KANDIRA ÇEŞMESİ

Yeri: İzmir otobanının girişinde Koçaroglu Ticaretin önünde bulunmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesine göre 1210 H. 1795 M. tarihinde yapılmıştır. Kitabe 40x40 cm. ölçülerinde mermer üzerine talik hat ile yazılmış ancak metni okunamayacak şekilde bozulmuştur.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kandira Çeşmesi 3.00x1.00m. ölçülerinde dikdörtgen bir alan üzerine kurulmuş olup üzeri düz örtü ile kapatılmıştır (Şekil 8).

Yerden yüksekliği 1.00 m. olan çeşmenin 0.40 m.lik bölümü zeminden aşağıda kalmıştır. Çeşme lülelerinin kapanmasına engel olmak için ön kısmına etrafı duvarla çevrili 1.00x3.00 m.lik alan oluşturulmuş ve merdivenlerle aşağı iniş sağlanmıştır.

Kandıra Çeşmesinin tek hareketli mimari ögesi çeşmeyi üç yönden kuşatan düz profilli, dışı 0.15 m. taşını yapan saçak kısmıdır (Resim 9).

7.HACI SALİHA ÇEŞMESİ

Yeri: Musallah Mahallesi Kale Sokak üzerinde yer alan çeşme, yol yapımı nedeniyle yakın zamanda 15 metre uzaklaştırılarak kavşak noktasına yerleştirilmiştir⁴.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesine göre Şerif Ağa oğlu Seyyid Hüseyin Ağa ve hanımı Bıçakçı kızı Hacı Saliha tarafından 1215 H. 1800 M. tarihinde inşa edilmiştir.⁵ 72x72 cm. ölçülerine sahip kitabe mermer üzerine sülüs hat ile yazılmıştır. Yapım tarihini gösteren satırla birlikte dört satır olan kitabenin metni şu şekildedir:

Te'ala halkuhu müzekken lillahi
"Aynen yeşrebu biha ibadullahi"
Sahibu'l-hayrat ve'l-hasenat
Şerif ağazade Seyyid Hüseyin Ağa
Sene 1215
Ve ehli Bıçakçı kerimesi el-hac Saliha

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme 3.72x2.72 m. ölçülerinde olup, su haznesi 3.47x2.51 m.lik alana oturmaktadır (Şekil 9). Çeşmenin yeri yakın zamanda değiştirilmiş, bu sırada yer darlığı ve işlevsizliği de göz önünde bulundurularak, yeniden kurma çalışmalarında

⁴ Bu bilgi, Çeşme İlçesi Belediyesinde çalışmış ve çeşmenin onarımında bulunan Mühendis Şerif Tosun'dan alınmıştır.

⁵ İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, s. 32; Uluslararası Çeşme Tarih Ve Kültürü Sempozyumu 1995, İzmir, 1997, s. 57.

beşik tonoz örtülü su haznesi küçültülmüş ve üzeri sivri tonoz ile kapatılmıştır⁶. Çeşme kırmızı kum taşı ile inşa edilmiştir.

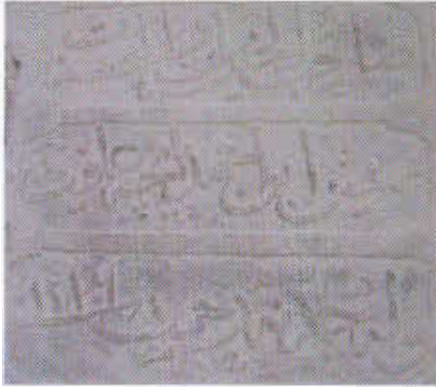
Çeşme, sivri kemerli 0.20 m. derinliğinde niş içerisine alınmıştır. 0.28 m. iç bükey ve 0.21 m. dış bükey olmak üzere iki kademeli olan kemer, düz ve yarım daire profilli, yağma ayakların başlıklarına oturur. Üzengi seviyesinden başlayan kenar silmeleri saçak oluşturmadan tepe noktasında son bulmaktadır. Kitabe ve hemen altında bulunan 1.00x0.36 m. ölçülerindeki beyaz mermer, kemer içinde yer almaktadır.

Çeşmenin dinlenmelik kısımları ayakları I. şekilde sarmaktadır. Su teknesi yanlardan dinleme sekileri ile sınırlandırılmış olup ön kısımda zeminden yükseltilmiştir (Resim 10).

8. MEMİŞ İBNİ AHMET ÇEŞMESİ

Yeri: 2009 Sokakta, 2002 Sokağın köşesinde bulunur.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerindeki kitabeğe göre Ahmet oğlu Memiş Ağa tarafından 1216 H. 1801 M. tarihinde yaptırılmıştır. Sülüs hat ile yazılan kitabe 42x42 cm. ölçülerinde, mermerden ve üç satırdır. Kitabenin metni şu şekildedir:

Sabibu'l-hayrat ve'l-hasenat
Memiş İbn-i Ahmed içene afiyet
Ola ceddine rabmet
Sene 1216

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme bir evin altında, kuzeye bakan yönde cephe çeşmesidir. 2.35x3.00 m. boyutlarındadır (Şekil 10). Tek cepheli olarak orijinalinde kesme taşla inşa edilen çeşme yakın zamanda üzeri sıvanarak kötü bir onarım geçirmiştir⁷.

1.60x0.32 m. ölçülerindeki çeşme nişini örten sivri kemer, yanlardaki yağma ayaklar üzerindeki profilli başlıklar üstüne oturmaktadır. Çeşmenin saçak kısmı cepheden taşıntı yapan iç bükey yarım daire profilli silme kuşağıyla hareketlendirilmiştir.

Su teknesi bulunduğu cadde kotundan aşağı alınmış ve zeminden yükseltilen taşlarla üç yönden çevrelenerek oluşturulmuştur (Resim 11).

9. ÖMERAĞA (AHMET OĞLU HACI MEMİŞ AĞA) ÇEŞMESİ

Yeri: Musallah Mahallesi, Müftü Sokak ile Ömerağa Sokak köşesindedir.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerindeki kitabeğe göre Ahmet Oğlu Hacı Memiş Ağa tarafından 1253 H. 1837 M. tarihinde yaptırılmıştır⁸. Kitabe 48x48 cm. ölçülerinde mermer üzerine sülüs hat ile yazılmış olup üç satırdır. Kitabenin metni şu şekildedir:

Sabibu'l-hayrat ve'l-hasenat
El-hac Memiş Ağa İbn-i Ahmed
Gafere lehuma
Sene 1253

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme sokak köşesinde, doğuda zeminden itibaren 1.80 m. yüksekliğinde bahçe duvarına bitişik olarak kesme taşın inşa edilmiştir. Yakın zamanda kötü bir onarım geçirdiği için orijinal halinden oldukça uzaktır⁹.

6 İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, s. 32.

7 İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, s. 28.

8 İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, s.30: Uluslararası Çeşme Tarih Ve Kültürü Sempozyumu 1995, s. 67.

9 İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, s. 30.

Çeşme 1.75x1.78 m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri kubbe ile örtülü olan çeşmenin güneye ve batıya bakan iki cephesi vardır. İç kısımda kubbenin altına denk gelen bölümde su haznesi yer alır¹⁰. Çeşmenin alemiyle birlikte zeminden yüksekliği 4.00 m.dir (Şekil 11).

Yapının önceki resimlerinden anlaşıldığı üzere kubbesi tuğla malzemeden yapılmış olup bugün sıvayla kapatılmıştır. Kubbe bir alemnle sona ermektedir.

Çeşmenin güney cephesinde sağ ve sol köşelerinde cepheden 0.45 m. dışa taşınan dinlemelik kısımları yer alır. Sağ taraftaki dinlenmelik bahçe duvarına bitişik iken sol dinlenmelik çeşmenin batı cephesine dönerek L şeklini almaktadır.

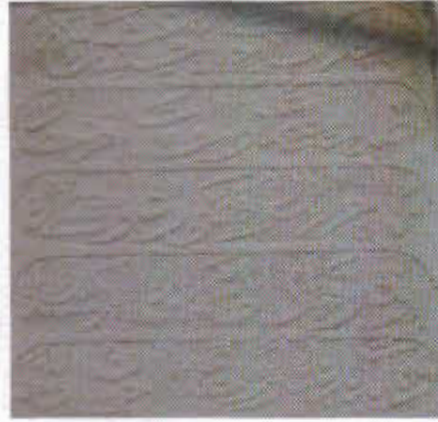
Çeşmenin güney cephesinde niş sola kaydırılmış, 1.40 m. genişliğinde yuvarlak formulu kemerle hareketlendirilmiştir. Kemerin içerisine kitabe yerleştirilmiştir. Kemer plastırı yağna ayaklara oturur. Plastırların üst bölümü yarım daire ve düz profilli iki silme kuşağı ile başlık görünümündedir. Nişin içerisinde 0.75 m. genişliğinde su teknesi vardır.

Çeşmenin batı cephesi ise daha sade bir görünüme sahiptir. Yuvarlak formulu kemer cepheyi enine kesen silmelere oturtulmuştur. Kemerin sağ üst köşesine küre yerleştirilmiştir. Su teknesi güney cephesinde olduğu şekliyle tekrarlanmıştır (Resim 12).

10. KABADAYI ÇEŞMESİ

Yeri: Kabadayı Sokakta 1043 Sokak köşesinde yer alır.

Tarihi ve Yaptıran: Kitabesine göre 1255 H. 1839 M. tarihinde yapılan çeşme Kızılhisar göçmenlerinden Kadioğlu Mustafa'nın oğlu Kabadayı Muhammed Ağa tarafından yaptırılmıştır. Kitabe 40x40 cm. ölçülerinde olup mermer üzerine süslü hat ile yazılmış beş satırdır. Kitabenin metni şu şekildedir:

İçiniz ab-ı hayatı Hüseyinün aşkına
Sahibü'l-hayrat ve'l-hasenat Kızılhisar
Mühacirlerinden Kadioğlu Mustafanın oğlu Kabadayı
Muhammed Ağanın kimesnenün
Vefat edenlerinin evrahına fatihalar ihسان olunmak
Sene 1255

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme, 3.59x3.66 m. ölçülerinde, dikdörtgen planlı, tek cepheli olarak kesme taştan inşa edilmiştir (Şekil 12). Üst örtüsü kubbe olan çeşmenin saçak kısmı yıkılmıştır.

Çeşmenin batı cephesinde yer alan çeşme nişi üzerindeki S kıvrımlı kemerde dönüşümlü olarak kırmızı ve beyaz mermer kullanılmıştır. Düz ve yarım daire profilli silmeler kemerin alt bölümünü, ayak ve sütunların da başlıklarını oluşturacak şekilde nişi dolaşır. S kıvrımlı kemer, iç ve dış bükey iki kademedan oluşmuş ise de dış bükeyi oluşturan taşlar yerlerinde bulunmamaktadır. Kemerin içten kuşatan yarım daire profilli bir silme sütüncelere oturtulmuştur. Kemer içine kitabe ve kitabenin üzerine de rozet yerleştirilmiştir. Çeşmenin ayna taşında S ve C kıvrımları, gonca ve dal motifleri ile oluşturulan bir bezeme görülmektedir. Bu kompozisyonun ortasında meyve tabağı ve içerisinde çiçek motifi yer alır. Yerinde bulunmayan çeşme lülesinin etrafı gömme bir kemerle çevrilidir (Şekil 13) (Resim 13).

Bugün yerinde olmayan saçığın altında 0.40x0.30 m. ölçülerinde oval, silmelerle dışa taşınmış bezemesiz simetrik iki kartuş bulunmaktadır.

Çeşmenin su teknesi oval formda olup, ön yüzü silmelerle hareketlendirilmiştir.

10 Bu bilgi, çeşmenin onarımında bulunan Mühendis Şerif Tosun'dan alınmıştır.

Çeşme batı cephenin iki köşesi yuvarlatılmış ve buralara küçük çeşme için, mermer aynalar yerleştirilmiştir. Birbirinin simetrisi olan bu çeşmelerin kuzey köşedeki 0.85x0.45 m. güney köşedeki 1.15x0.45 m. ölçülerinde yapılmıştır. Bu çeşmeler yan taraflardan kalın profilli daire silmelerle sınırlandırılmıştır. Niş kemerleri içerisinde ve yanlarında uç kısımları yuvarlatılmış dikdörtgen geometrik unsurlar yer alır. Kuzey köşe çeşmesi daha kısa tutulmuş ve bezemesi de daha sade yapılmıştır. Ayna taşında, stilize yaprak ve kıvrımlarla oluşturulan bir bezeme görülmektedir. Güney köşe çeşme aynalığında, etrafı kıvrımlarla belirlenen bir madalyon, iki yanında S ve C kıvrımları, madalyonun üstünde ise vazoyu andıran bir süsleme bulunmaktadır. Bu kompozisyondan bağımsız olarak köşelerde küçük boyutlarda simetrik ve ağızları zıt yönlere bakan iki hilal ve önlerinde iç içe girmiş daireler vardır. Güney köşe çeşmesinin su teknesi oval olup, diğer köşede bu bölüm yıkılmıştır (Resim 14).

Çeşmenin güney cephesinde su teknesine benzeyen düzenlemenin görünen küçük bir bölümü ve batı yüzünde su teknesinin üzerini dolaşan iç ve dış bükeyli silmeler çeşmenin bir yüzünün daha olabileceğini düşündürmektedir.

11. HAMALOĞLU (HAFİZE RABİA HATUN) ÇEŞMESİ

Yeri: Maraş Sokak'ta Çeşme Mezarlığının köşesinde yer alır.

Tarihi ve Yaptıran: Hamaloğlu Çeşmesi kitabesine göre 1267 H. 1851 M. tarihinde Hafize Rabia Hatun tarafından yaptırılmıştır. Çeşmenin mermer üzerine üç kitabesi vardır. Ancak batı ve güney cephesinde olan kitabeler tahrip olmuş, bu nedenle tam olarak okunamamıştır.

Güney cephesinde bulunan kitabe 65x80 cm. ölçülerinde olup, sülüs hatla yazılmış, yedi satır iki sütundur. Tahrip olan kitabenin okunabilen kısımları şu şekildedir:

Hüsni hayr eyledi mecd-i temevvü-i odla kabz-ı hakla cuş
edip ruh için..
Zevcesi el-hac Rabia hanımı veli Hamdülillah bu çeşme
kıldı

.....
Olma hayra sarf eyle evvela... hayr ile yad... ehli hayrın
Hıfz etmek ister isen eğer bu hayrın sene
binikiyüztaltmışyedidedir nur
Sene 1267

Batı cephesi kitabesi 75x70 cm ölçülerinde, beş satır ve iki sütundur. Sülüs hat ile yazılan bu kitabe de tahrip olmuş çoğu yeri okunamamıştır. Okunabilen kısımlar şu şekildedir:

.....

cenneti ala'da
la cereme eyler duayı
 eylemez anı.....
 Sahibül hayrın.....vasıl olsun bu çeşme
 aktıkça.....
 Sene 1267

Çeşmenin üçüncü kitabesi doğu cephesinde olup sağlam durumdadır. İki satır ve iki sütun olan kitabe süslü hat ile yazılmıştır. Kitabenin metni şu şekildedir:

Maşaallahu fetebarekallahu
 Vesekahum rabbuhum şaraben tahura
 Sene 1267

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme 4.68x4.03 m. ölçülerinde dikdörtgen plana sahiptir (Şekil 14). Üç yüzü ve kesme taştan inşa edilen çeşmenin cephelerinde çoğunlukla andezit taşı kullanılmıştır.

Çeşmenin örtüsü kubbedir. Kalan izlerden üzerinde bir alemi olduğu anlaşılmaktadır. Kubbeye geçiş profilli bir saçakla sağlanmıştır. Bunu düz profilli daha geniş ölçülere sahip bir saçak izler.

Çeşmenin su haznesi, aralarında 0.10 m.lik bir açıklık bulunan biri 0.60 m. diğeri 1.45 m. genişliğinde iki kısımda ele alınmıştır. Küçük hazneden çeşmenin batı yüzüne, büyük hazneden de güney ve doğu yüzüne su

verilmiştir.

Çeşmenin ana cephesi güneyde yer alır. 1.55 m. genişliğindeki çeşme nişi cephenin tam ortasına yerleştirilmiştir. 0.18 m. derinliği olan nişin kemer formu yuvarlaktır. Kemerde gri ve beyaz taşlar dönüşümlü olarak tekrarlanmıştır. Kilit taşında damla motifinin içinde "Maşallah" yazısı yer alır. Kemerin içerisinde kitabe vardır. Ayna taşı mermerdendir. Bugün yerinde olmayan lüle, bir madalyon içine alınmıştır. Madalyonun içinde, kalan izlere göre bitkisel bezeme görülmektedir. Madalyonun yanlarında, bir lale motifinden çıkan, birbirinin simetrisi kıvrımlı dallar ve uçlarında yapraklarla salkım oluşturulmuş, üzerinde yine laleler yerleştirilmiştir. Lale motiflerinin birleşme noktasında kurdeleyi andıran bir motif meydana gelmiştir (Resim 15).

Çeşmenin üç yüzünü saran, nişlerde kesintiye uğrayan, düz ve yarım daire profilli silmeler cepheye hareket kazandırdığı gibi kemerlerin oturduğu ayaklara da başlık görevi üstlenmiştir.

Su teknesi zemin seviyesindedir. Yanlardan ayakları I. şekilde saran dinleme sekileri ile çevrelenmiş ancak cepheyi oluşturan bölümü yıkılmıştır.

Dinlenme sekileri 0.34 m. genişliğinde çeşmenin üç yönünü de dolayır. Zamanla kot farkından dolayı bazı kısımlarının yükseltisi azalmıştır.

Batı cephesi çeşme nişi 2.15 m. kaydırılmıştır. Çeşme nişi 1.02 m. genişliğinde olup güney yüzü kemer formunun tekrarı şeklindedir. Nişin ortasında kitabe yer alır. Aynalık kısmında meydana gelen deforme buranın bezemesi hakkında bir iz bırakmamıştır (Şekil 15).

Çeşmenin doğu cephesi günümüzde oldukça harap durumdadır. Batı cephenin simetrisi olarak düzenlenen bu cephenin çeşme nişi de güneye kaydırılmıştır. Çeşme nişinin kemer taşları yerinde olmayıp kemerin üst kısmı ve saçak kısmı da yıkık durumdadır. Sol taraftaki silme de zarar görmüş, altında olması gereken kemer ayağı yıkılmıştır. Kitabesi, kemerin içinde ve sağlamdır (Resim 16).

12. KAYMAKAM ÇEŞMESİ

Yeri: Musallah Mahallesi Çarşı Caddesi üzerindedir.

Tarihi ve Yapılan: Çeşme kitabesine göre 1303 H. 1886 M. tarihinde yaptırılmıştır. Üç satır, iki sütun olan kitabe mermer üzerine talik hat ile yazılmıştır. Kitabenin metni şu şekildedir:

Bahr-i envac-i kerem-i hazreti . . . abdi adlinde suyun buldu
umur-ı dünya
Hak bu kim mevkaine düştü bu hayrı cari nail-i ecr ede
badisini hayy-ü tevena
On mübeşşir çıkup ab-in içüp tarih dediler maksem-i ayn-
ı ata çeşme-i zad-i takva
Sene 1303

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme 3.10x3 10 m. ölçülerinde kare planlı olup, kesme taştan inşa edilmiştir (Şekil 16).

Dört cepheli çeşmenin ana cephesi kitabenin de bulunduğu batı cephesidir. Günümüzde Hacı Memiş Suyu şebekesine bağlandığı için su haznesi işlevini yitirmiştir¹¹.

Çeşmenin dört cephesi de birbirine simetrik olarak sade bir tarzda inşa edilmiştir. Çeşmenin köşeleri, ana yapıya bitişik yarım paye şeklinde düzenlenmiştir.

İç bükey ve dış bükey profilli silmelerle oluşturulmuş saçığı düz profilli daha geniş saçak izler. Bunun üzerine kubbe yerleştirilmiştir.

Çeşmenin tek süsleme ögesi, kitabenin üzerinde yer alan, gül, gonca, yaprak ve dal motiflerinden oluşan bitkisel bezemedir.

Dinlenme sekilerinin çeşmeyi dört yönden dolaşması ve köşe payelerini L şeklinde sarması ile su teknesi oluşturulmuştur (Resim 17).

13. İSKELE ÇEŞMESİ

Yeri: Çeşme İnkılâp Caddesi üzerinde yer alan çarşı bitiminden Maraş Sokağına girildiğinde 2035 sokağın köşesinde iken anlaşılmayan bir nedenle Çiftlikköy yolu üzerinde Feribot İskelesi karşısına taşınmıştır.¹²

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin, taşıma sırasında

kitabesi kaybolduğu için ne zaman ve kim ta rafından yaptırıldığı belli değildir. Mimari özelliklerine göre 19. yüzyıla verilmektedir.

Günümüzde iskelede yer aldığından dolayı halk tarafından İskele Çeşmesi olarak anılmaktadır.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme, tek cepheli olarak 2.62x1.34 m.lik alanda kurulu ve 2.80 m. yüksekliktedir (Şekil 17).

Günümüzde yol kenarında olan çeşmede malzeme olarak andezit kesme taş kullanılmıştır¹³.

Çeşmenin arka kısmında 0.82 m. derinliğinde olan su haznesinin üzeri sıvayla kapatılmıştır. Sivri kemerli çeşme nişi 1.77x1.45 m. ölçülerinde ve 0.20 m. derinliktedir. Yiğme ayaklar üzerine düz ve yarım daire profilli silmelerle başlık görüntüsü verilmiştir. Profilli silme ile ayakların altlık kısımlarına geçilmektedir. Ayak altlıkları dinleme sekilerinin üzerine oturmaktadır. Dinlenme sekileri çeşme nişinden 0.50 m. dışa taşkındır. Su teknesi dinlenme sekilerinin arasına yerleştirilmiştir (Resim18).

14. KİTABESİZ ÇEŞME

Yeri: Kitabesiz Çeşme, Açık hava tiyatrosu karşısında 2042 Sokak ile 2051 Sokak köşesinde bulunmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesi olmadığı için kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı belli değildir. Mimari özelliklerine göre 19. yüzyıla verilmektedir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kitabesiz Çeşme, plan olarak, yarım daire şeklinde, su haznesi önüne yan yana yerleştirilen iki kemer içerisine alınmış iki çeşme nişinden meydana gelmektedir. Çeşmenin ölçüleri 3.52x2 25 m.dir (Şekil 18). Çeşme malzeme olarak cepbede düzgün kesme taş, su haznesi kısmında ise moloz taşla inşa edilmiştir. Su haznesinin derinliği 1.65 m ölçülerindedir. Su haznesine bakan 0.45x0.70 m. ölçülerinde 0.50 m. derinliğinde bir açıklık mevcuttur.

Çeşmenin üzeri, çapı 1.20 m. ölçüsünde bir kubbe-tonoz ile kapatılmıştır.

Çeşmenin nişleri, dairesel bir sarnıcın önüne yerleştirildikleri için eğim göstermektedir. Nişler birbirinin tekrarı olup kemerler ortada bir ayağa oturmaktadır. Çeşme nişi 1.05 m. genişliğinde ve 0.20 m. derinliğindedir. Yuvarlak

11 İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, s. 25.

12 <http://www.dekomostro.com.tr>

13 İskele Çeşmesinde taşıma sırasında daha önceden yıkılmış olan veya taşıma sırasında bozulan andezit kesme taş malzeme yerine beyaz kesme taş malzeme kullanılmıştır. Kemer içerisinde, çeşmenin su deposunu örten kısımda bu şekilde bir uygulama görülmektedir.

formlu kemerler düz, iç ve dış bükeyli plastırlardan oluşan ayakların başlıklarına oturmaktadır.

Kemerlerin oturduğu ayaklar sol tarafa daha dar iken sağ tarafa daha geniştir. Dinlenme sekileri ayakları dik kesen bir düzenleme gösterir. Çeşmenin su teknesi yanlardan dinlenme sekileri ile sınırlanmıştır (Resim 19).

15.ILICA YOLU ÇEŞMESİ

Yeri: Çeşme, Ilica yolu başlangıcında yer almaktadır.

Tarihi ve Yapılan: Çeşmenin, kitabesi olmadığı için kim tarafından ve ne zaman yapıldığı belli değildir. Mimari özelliklerine göre 19. yüzyıla verilmektedir.

Çeşme, ismini Çeşme'nin Ilica Beldesine giden yol üzerinde bulunmasından dolayı almaktadır.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Ilica Yolu Çeşmesi 2.70x1.15 m. ölçülerindedir. Çeşmenin üstü düz örtü ile kapatılmıştır (Şekil 19). Çeşmede malzeme olarak düzgün kesme taş, kemerde ve çeşme nişi içerisinde iki renkli kesme taş kullanılmıştır.

Çeşme, sivri kemerli 0.30 m. derinliğinde niş içerisine alınmıştır. Kemer, yarım daire profilli, yağma ayakların başlıklarına oturmaktadır. Üzengi seviyesinden başlayan kenar silmeleri çeşmenin üst noktasında, fazla taşınmayan, saçak kısmını oluşturmaktadır. Dinlemelik kısımları kemer ayaklarını L şeklinde sarmaktadır. Dinlenme sekileri arasında su teknesi yerleştirilmiştir.

Çeşme nişi içerisinde ve kemerde dönüşümlü olarak kullanılan iki renkli kesme taş malzeme çeşmeye hareketlilik kazandırmaktadır (Resim 20).

16.MARİFİ DERGÂHI ŞEYH YUSUF EFENDİ ÇEŞMESİ

Yeri: Kale Sokak ile Hamam Sokak köşesinde yer alır.

Tarihi ve Yapılan: Üzerinde kitabesi olmadığı için yapılış ve yapım tarihi olmayan çeşme mimari özelliklerine göre 20. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Mimari Özellikleri: Tek cephe, oldukça sade işçiliğe sahip çeşme 2.07x1.01 m. alan üzerinde kurulu olup 1.05 m. yüksekliğindedir (Şekil 20). Üzeri sıvayla kapanan

çeşmede kalan izlerden kesme taş malzeme kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Çeşme nişi 0.23 m. derinlikte olup düz atkı taşlıdır. Saçak kısmı 0.40 m. dışa taşınır yapılmaktadır (Resim 21).

Çeşme cephesinin sağ ucunda dayanağa benzeyen ancak ne olduğu ve ne için yapıldığı anlaşılmayan mimari öğeye yer verilmiştir. Su teknesinden günümüze bir şey kalmamıştır.

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

İzmir ilinin Çeşme ilçesinde yer alan onaltı çeşme konumları ve fiziksel biçimleri dikkate alınarak değerlendirilecektir¹⁴

Çeşme'nin çeşmelerinden Maraş Çeşmesi (1780), Kandıra Çeşmesi (1795), Saliha Çeşmesi (1800), Hamaloğlu Çeşmesi (1851) ve Kaymakam Çeşmesi (1886), İskele Çeşmesi (18. yüzyıl), Ilica Yolu Çeşmesi (18. yüzyıl), Kitabesiz Çeşme (19. yüzyıl) bağımsız çeşmeler olarak karşımıza çıkarlar. Bunlardan Saliha Çeşmesi, İskele Çeşmesi, Ilica Yolu Çeşmesi dikey dikdörtgen, Kandıra Çeşmesi yatay dikdörtgen prizmal gövdeli, Hamaloğlu Çeşmesi, Kaymakam Çeşmesi ve Maraş Çeşmesi kübik gövdelidir. Kitabesiz Çeşme ise dairesel gövdelidir.

Osmanlı çeşme mimarisinde bağımsız çeşmeler oldukça fazladır. Bağımsız çeşmelerin en gelişmiş örneğini başkent İstanbul'da Tophane Meydanı I. Mahmut Han Çeşmesinde (1732)¹⁵ görmekteyiz. Konya Çadırılı Çeşmesi (1521)¹⁶, Kayseri Hacı Veled Çeşmesi (1544-1545)¹⁷ Ö. Yörükoğlu, Kayseri Çeşmeleri, Kayseri, 1987, s. 135., Kayseri Mihlım Çeşmesi (1771), Şebinkarahisar Hüseyin Efendi Çeşmesi (1802)¹⁹, Karaman Davulcu Çeşmesi (1835)²⁰, Trabzon Kethüdazade Hacı Emin Ağa Çeşmesi (1836)²¹, Erzurum Hafız Çeşmesi (1883)²² Anadolu'da bağımsız olarak yapılan çeşmelerden sadece birkaçını oluşturmaktadır.

Bağımlı çeşmeler ya bir yapıyla birlikte inşa edilmiş ya da sonradan başka bir yapı çeşmenin bitişğine inşa edilmiştir. Mimar Mehmet Çeşmesi (1508), Şekerci Çeşmesi (1703), Mehmet Kethüda Çeşmesi (1738), Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi (1776), Memiş İbni Ahmet Çeşmesi (1801), Ömer Ağa Çeşmesi (1837), Kabadayı Çeşmesi (1839), Dergâh Çeşmesi (20.yüzyıl) bağımlı çeşmelerdir.

Mimar Mehmet Çeşmesi, Çeşme Kalesinin sur duvarına duvara gömülü olarak inşa edilmiştir. Anadolu'da

14 A. Ödekan, "Kentçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümler", Semavi Eyice'ye Armağan, İstanbul Yazıları, İstanbul, 1992, s. 281-297.

15 A. Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, İstanbul, 1993, s. 495.

16 H. Aktaş, Konya Çeşmeleri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayılanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2000, s. 55.

17 Ö. Yörükoğlu, Kayseri Çeşmeleri, Kayseri, 1987, s. 135.

18 Ö. Yörükoğlu, a.g.e., s. 85.

19 A. A. Bayhan, Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar, Erzurum, 2003, s. 128.

20 M. Deniztaş, Karaman Çeşmeleri, Kayseri, 2000, s. 111.

21 Y. Kumandaş, Trabzon'daki Osmanlı Çeşmeleri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayılanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1981, s. 20.

22 H. Yurttaş-H. Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, Erzurum, 2002, s. 105.

Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinden kalan çeşmeler arasında duvarın içine gömülü olarak inşa edilmiş birçok çeşme günümüze ulaşmıştır. Bunun örnekleri, medrese cephesine yerleştirilen Erzurum Çifte Minareli Medrese Çeşmesinde (1290)²³, bir evin duvarı içerisine gömülü olarak inşa edilen Karaman Necipağa Çeşmesinde (1808)²⁴, İstanbul Mihrimah Sultan Camiinin altında duvara yerleştirilen Mihrimah Sultan Çeşmesinde (1680)²⁵ görmek mümkündür. Memiş İbni Ahmet Çeşmesi sonradan yapılmış bir apartmanın altında binaya gömülü şekilde kalmıştır.

Mehmet Kethüda Çeşmesi, Ömer Ağa Çeşmesi, Dergah Çeşmesi, Kabadayı Çeşmesi, Şekerci Çeşmesi ve Murabuzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi konut ve bahçe duvarlarına bitişik konumdadır.

Geçmişten günümüze ulaşan çeşmelerin büyük bir kısmı yapıya bitişik olarak inşa edilmiştir. Kayseri Sahabiye Çeşmesi (1266)²⁶, Erzurum Mehmet Kethüda Çeşmesi (1648)²⁷, Konya Müftü Çeşmesi (1742)²⁸, İstanbul Hüseyin Ağa Çeşmesi (1766)²⁹, Şebinkarahisar Müftü Çeşmesi (1810)³⁰, Karaman Dikbasan Çeşmesi I (1815)³¹, Trabzon Askeri Çeşme (1884)³² başka bir yapıya bitişik çeşmelerin diğer örneklerindedir.

Çeşme'nin çeşmelerinin çoğunluğu su hazneli çeşmeler tipine girer. Şekerci Çeşmesi, Mehmet Kethüda Çeşmesi, Maraş Çeşmesi, Saliha Çeşmesi, Ömer Ağa Çeşmesi, Kabadayı Çeşmesi, Hamaloğlu Çeşmesi ve Kaymakam Çeşmesi, İskele Çeşmesi, Kitabesiz Çeşme su hazneli çeşmelerdir. Bunlardan Şekerci Çeşmesi, Mehmet Kethüda Çeşmesi, Saliha Çeşmesi, İskele Çeşmesinin su hazneleri çeşmelerin arka kısmına bitişik olarak yerleştirilmiştir. Bunun diğer örnekleri Kayseri Göllü Çeşmesi (16. yüzyıl)³³, Karaman Ali Dede Tartan Çeşmesi (1809)³⁴, Kastamonu İsmail Bey Çeşmesinde görülmektedir (1798)³⁵.

Maraş Çeşmesi, Ömer Ağa Çeşmesi, Kabadayı Çeşmesi, Hamaloğlu Çeşmesi ve Kaymakam Çeşmesinde

ise su hazneleri, kübik yapıya sahip olan bu çeşmelerin ortasına yerleştirilmiştir. Kitabesiz Çeşmede su haznesi yarım dairesel gövde formundadır. Ortada bulunan su haznesinden, borular vasıtasıyla, cephelerin yüzeylerine yerleştirilen musluk veya lünelere su verilir. Su haznesinin çeşme mimarisinin içinde bulunduğu en gelişmiş örnekler 18. yüzyıl İstanbul çeşmeleridir. Topkapı Sarayı önündeki III. Ahmet Çeşmesi (1728)³⁶, Üsküdar İskele Meydanındaki III. Ahmet Çeşmesi (1728) A. Egemen, a.g.e., s. 85., Tophane I. Mahmut Çeşmesi (1732)³⁸ bunlardan bazılarıdır.

Çeşme'de yer alan onaltı çeşmeden sekizi sivri kemerli çeşmedir. Mehmet Kethüda Çeşmesi, Murabuzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi, Maraş Çeşmesi, Saliha Çeşmesi, Memiş İbni Ahmet Çeşmesi, İskele Çeşmesi ve Ilıca Yolu Çeşmesi sivri kemerli olarak yapılmıştır. Maraş Çeşmesi ve Kabadayı Çeşmesinde derinliği az bir niş oluşturan C ve S kıvrımlı sivri kemerler sütun ve ayaklarla desteklenir.

Türk mimarisinde sıkça kullanılan sivri kemerlere birçok çeşmede de rastlanır. Kayseri Oduncu Çeşmesi (1582)³⁹, Trabzon Seyit Mehmet Çeşmesi (1500)⁴⁰, Konya Yavuz Sultan Selim Çeşmesi (1519)⁴¹, Erzurum Akpınar Çeşmesi (1745)⁴², Şebinkarahisar Müftü Efendi Çeşmesi (1764)⁴³, İstanbul Feyzullah Efendi Çeşmesi (1728)⁴⁴, Karaman Çarşı Çeşmesi (1605)⁴⁵ sivri kemerli çeşmelerin örneklerindedir.

Ayrıca Maraş ve Kabadayı Çeşmelerinde görülen C ve S kıvrımlı sivri kemerler Trabzon Askeri Çeşme II. (1884)⁴⁶, Nur-u Osmaniye Külliyesi III. Osman Çeşmesi (1756)⁴⁷ gibi başka çeşmelerde de görülmektedir.

Çeşme'nin çeşmelerinden, Mimar Mehmet Çeşmesinde, Şekerci Çeşmesinde, Ömer Ağa Çeşmesinde, Hamaloğlu Çeşmesinde ve Kitabesiz Çeşmede olmak üzere beş çeşmede yuvarlak kemer formu görülür. Anadolu'da çok fazla benimsenmeyen yuvarlak kemerin kullanıldığı örnekler arasında Kayseri Pamukhane Çeşmesi (1390)⁴⁸, Karaman Kadıbudak Çeşmesi (1551)⁴⁹, Şebinkarahisar

23 Y. Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, Ankara, 1997, s. 54

24 M. Denктаş, a.g.e., s. 74.

25 A. Egemen, a.g.e., s. 597.

26 O. Yörükoğlu, a.g.e., s. 121.

27 H. Yurttaş-H. Özkan, a.g.e., s. 139

28 H. Aktaş, a.g.tez., s. 63.

29 A. Egemen, a.g.e., s. 389.

30 A. A. Bayhan, a.g.e., s. 130.

31 M. Denктаş, a.g.e., s. 105.

32 Y. Kumandaş, a.g.e., s. 27.

33 Ö. Yörükoğlu, a.g.e., s. 81.

34 M. Denктаş, a.g.e., s. 90.

35 M. Denктаş, a.g.e., s. 196.

36 H. Aynur-H. T. Karateke, III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, İstanbul, 1995, s. 175

37 A. Egemen, a.g.e., s. 80.

38 A. Egemen, a.g.e., s. 429.

39 Ö. Yörükoğlu, a.g.e., s. 128

40 Y. Kumandaş, a.g.e., s. 17.

41 H. Aktaş, a.g.tez., s. 53.

42 H. Yurttaş-H. Özkan, a.g.e., s. 27

43 A. A. Bayhan, a.g.e., s. 130.

44 H. Aynur-H. T. Karateke, a.g.e., s. 196

45 M. Denктаş, a.g.e., s. 34.

46 Y. Kumandaş, a.g.tez., s. 27.

47 A. Ödekan, "Çeşmeler" İstanbul Ansiklopedisi, C 2, İstanbul, 1994, s. 490.

48 Ö. Yörükoğlu, a.g.e., s. 77.

49 M. Denктаş, a.g.e., s. 30.

Zeynube Hatun Çeşmesi (1713) ⁵⁰, Erzurum Rıza Bey Çeşmesi (19. yüzyıl) ⁵¹ sayılabilir. Kitabesiz Çeşmede diğerlerinden farklı olarak kemerler yan yana iki yuvarlak kemerin yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur.

Çeşme'de nişsiz çeşmeler Kandıra Çeşmesi ve Kaymakam Çeşmesidir. Nişsiz olarak yapılan diğer çeşme örneklerinden bazıları şunlardır: Karaman Necip Ağa Çeşmesi (1808) ⁵², Erzurum Ketencizade Çeşmesi (20. yüzyıl) ⁵³, Sivas Şehit Sorhan Tunçöz Çeşmesi (1838) ⁵⁴.

Düz kemerli çeşmenin katalogdaki tek örneği Dergâh Çeşmesidir. İstanbul Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi (1706) ⁵⁵ bir başka düz kemerli çeşme örneğidir.

Çeşme'de iki cepheli iki çeşme yer alır. Ömer Ağa Çeşmesinin ve Kabaclayı Çeşmesinin iki cephesi birbirini dik kesen iki yüze yerleştirilmiştir. Anadolu'da bunun diğer örnekleri de Gaziantep Kilis'te Küçük Çarşı Çeşmesi (19. yüzyıl) ⁵⁶, Konya Müftü Çeşmesi (1742) ⁵⁷ ve Kayseri Hacı Veled Mahallesi Çeşmesidir (1544) ⁵⁸.

Katalogda yer verilen tek üç cepheli çeşme ise kübik alt yapıya sahip Hamaloğlu Çeşmesidir. Daha çok İstanbul'da bu tipin örneklerine rastlanır. İstanbul Esmâ Sultan Çeşmesi (1779) ⁵⁹, İstanbul Hayreddin Paşa Çeşmesi (1894) ⁶⁰, Tirebolu Selim Ağa Çeşmesi (1842) ⁶¹ üç cepheli çeşmelere birkaç örnektir.

Çeşme'de dört cepheli Maraş Çeşmesi ve Kaymakam Çeşmesi olmak üzere iki çeşme vardır. Anadolu'da dört cepheli çeşme örneklerine fazla rastlanmaz. Erzurum'un tek dört cepheli çeşmesi Dörtgüllü Çeşmesi (1759) ⁶², Hatay Meydan Çeşmesi (1914) ⁶³, İzmir Tire'de bulunan Yeğenağa Çeşmesi (1785) ⁶⁴ nadir örnekler

arasındadır. Bu tipin en gelişmiş örnekleri Lale Devri ve Batılılaşma Dönemi çeşme mimarisinde görülmektedir ⁶⁵ İstanbul'da Üsküdar Emetullah Gülmuş Valide Sultan Çeşmesi (1728) ⁶⁶, Tophane Meydanı I. Mahmut Han Çeşmesi (1732) ⁶⁷, Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi (1732) ⁶⁸, Alibey Çeşmesi (1836) ⁶⁹ bunlardan bazılarıdır.

Çeşme'de köşe çeşmeleri Maraş Çeşmesinde ve Kabadayı Çeşmesinde görülmektedir. Kübik altyapılı olan Kabadayı Çeşmesi batı cephesinin iki köşesi, Maraş Çeşmesinin dört köşesi yuvarlatılmış ve buralara küçük birer çeşme için, ince işçilik ürünü mermer aynalar yerleştirilmiştir. Uygulamanın en güzel örnekleri İstanbul çeşmelerinden Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (1723) ⁷⁰, Çengelköy Kaptan Mustafa Paşa Çeşmesi (1724) ⁷¹ K. Çeçen, İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları, İstanbul, 1999, s. 225., Kâğıthane III. Ahmet Çeşmesi (1731) ⁷², Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi (1732) ⁷³, Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesinde (1782) ⁷⁴ görülmektedir.

Çeşme'nin çeşmeleri genellikle sade yapılarıdır. Bezemesel anlamda sade olan çeşmelerde kemer formları, silmeler ve kitabelikler ile hareketlilik sağlanmıştır. Bazı çeşmelerde bitkisel ve geometrik bezeme de görülmektedir.

Mimar Mehmet Çeşmesi, Mehmet Kethüda Çeşmesi, Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi, Salıha Çeşmesi, Kandıra Çeşmesi, Memiş İbni Ahmet Çeşmesi, İskele Çeşmesi, İlica Yolu Çeşmesi, Kitabesiz Çeşme, Kaymakam Çeşmesi ve Dergâh Çeşmesi sade yapılarıdır. Bu çeşmelerde niş kemerleri, silmeler, kitabeler (Dergâh Çeşmesi ve Kandıra Çeşmesi hariç) yapıları hareketlendiren unsurlardır.

50 A. A. Bayhan, a.g.e., s. 130.

51 H. Yurttaş-H. Özkan, a.g.e., s. 161.

52 M. Denkteş, a.g.e., s. 74.

53 H. Yurttaş-H. Özkan, a.g.e., s. 123.

54 H. Yurttaş-H. Özkan, a.g.e., s. 192.

55 H. Aynur-H. T. Karateke, a.g.e., s. 97.

56 A. Dündar, Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri, Ankara, 1999, s. 490.

57 H. Aktaş, a.g.tez, s. 63.

58 Ö. Yörükoğlu, a.g.e., s. 135.

59 A. Egemen, a.g.e., s. 272.

60 A. Egemen, a.g.e., s. 371.

61 S. Karaal, Eynesil Ve Çevresinde Bulunan Birkaç Taş Köprü Ve Çeşmeler, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2004, s. 20. üç cepheli çeşmelere birkaç örnektir.

62 H. Yurttaş-H. Özkan, a.g.e., s. 77.

63 E. Bolatürk, Hatay İl Merkezinde Yer Alan Çeşmeler, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2004, s. 41.

64 A. M. Armağan, Yeşil Tire, İzmir, 1991, s. 88.

65 N. Kara Pilehvarian, "Osmanlı Çeşme Mimarisini", Türkler Ansiklopedisi, C. 12, Ankara, 2002, s. 248.

66 H. Aynur-H. T. Karateke, a.g.e., s. 189.

67 A. Egemen, a.g.e., s. 495.

68 C. E. Arseven, Türk Sanatı Tarihi, İstanbul, 1971, s. 499, O. Ülkü, Lale Devri Çeşme ve Sebilleri, Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1991, s. 46.

69 A. Egemen, a.g.e., s. 118.

70 Ö. Barışta, İstanbul Çeşmeleri, Ankara, 1993, s. 7.

71 K. Çeçen, İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları, İstanbul, 1999, s. 225.

72 Ö. Barışta, İstanbul Çeşmeleri, Ankara, 1993, s. 53.

73 S. Eyce, "Çeşme" Mad., TDV İslam Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul, 1993, s. 280; C. E. Arseven, Türk Sanatı Tarihi, İstanbul, 1971, s. 499

74 Ö. Barışta, Kabataş İstanbul Çeşmeleri_Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi, Ankara, 1993, s. 7.

Çeşme'nin çeşmelerinde cepheler silmelerle hareketlendirilmiştir. Yarım daire, düz, iç ve dış bükeyli silmeler daha çok saçaklarda ve başlıklarda görülmektedir. Maraş, Memiş İbni Ahmet, Hamaloğlu ve Kaymakam Çeşmelerinde silmeler saçak kısımlarında görülmektedir. Niş kemer avaklarının başlıkları, dışa taşıyan yapan silmelerin şekillendirilmesi ile oluşturulmuştur. Bu şekilde oluşturulan başlıklar, Mehmet Kethüda, Murabuzade Hüseyin Kaptan, Salıha, Memiş İbni Ahmet, Ömer Ağa ve Hamaloğlu, İskele, İlica Yolu, Kitabesiz Çeşmelerinde yer almaktadır. Hamaloğlu Çeşmesinde silmeler ayak başlıkları ile aynı seviyede kübik yapının üç cephesini, Kabadayı Çeşmesinde ise başlıkları oluşturan silme kuşağı aynı seviyede çeşme nişinin içini dolaşmaktadır.

Bitkisel bezeme Maraş Çeşmesi, Kabadayı Çeşmesi, Hamaloğlu Çeşmesi ve Kaymakam Çeşmesinde bulunmaktadır. Maraş Çeşmesinde S kıvrımlı kemerlerin kilit taşları, çiçek ve kıvrım dallarla vurgulanmıştır. Maraş Çeşmesi ana cephesinde ayna taşında, yüzeysel bir kemer, kenarın üzerinde hitkisel bezeme, köşelerine ise rozetler yerleştirilmiştir. Maraş köşe çeşmeleri aynalık kısımlarında iç içe silmelerden oluşan kemerlerin üzerlerinde C kıvrımları ve çiçek motifleri ile oluşturulan bezeme Barok üslup etkilidir.

Kabadayı Çeşmesi bezemenin uygulandığı bir diğer çeşmedir. Çeşmenin ayna taşında lüenin etrafı gömme bir yay kemerle çevrili olup kemerin üzerine kâse içerisinde çiçek motifi yerleştirilmiştir. Bu kompozisyonun etrafında görülen stilize yaprak, çiçek ve kıvrımlardan meydana gelen bitkisel bezeme Ampir etkilidir. İki köşe çeşmesi süsleme bakımından birbirinden farklıdır. Kuzey köşe çeşmesi ayna taşı üzerinde iç içe sivri kemerler etrafında kartuşlar, uçlarında püsküller bulunan kıvrımlar, stilize yaprak motifi yine Ampir etkilidir. Güney köşe çeşmesinde ise ortada madalyon ve iki yanında stilize yaprak ve kıvrımlarla oluşturulan bezeme kuzey köşe çeşmesi ile aynı üslup özelliği yansıtmaktadır.

Hamaloğlu Çeşmesinde ayna taşında stilize lale ve yapraklardan oluşan bezeme Eklektik üslup özellikleri göstermektedir.

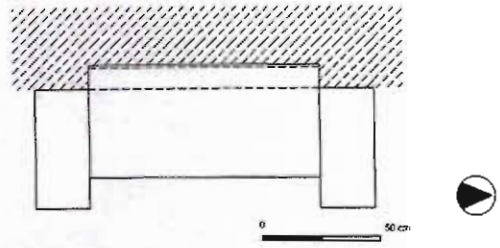
KAYNAKÇA

- Aktaş, Hakan, Konya Çeşmeleri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2000.
- Armağan, A. Munis, Yeşil Türe, İzmir, 1991.
- Arseven, C. Esad, Türk Sanatı Tarihi, İstanbul, 1971.
- Aynur, Hatice- Karateke, Hakan T., III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, İstanbul, 1995.
- Banışta, Örcün, İstanbul Çeşmeleri, Ankara, 1993.
- Banışta, Örcün, Kabataş İstanbul Çeşmeleri-Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi, Ankara, 1993.
- Bayhan, A. Ali, Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar, Erzurum, 2003.
- Bolattürk, Emine, Hatay İl Merkezinde Yer Alan Çeşmeler, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2004.
- Çeçen, Kazım, İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları, İstanbul, 1999.
- Denktaş, Mustafa, Karaman Çeşmeleri, Kayseri, 2000.
- Dündar, Abdulkadir, Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri, Ankara, 1999.
- Egemen, Affan, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, İstanbul, 1993.
- Eyice, Semavi, "Çeşme" Mad., TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul, 1993, s. 277-287.
- İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, İzmir, 2001.
- Kara Pilehvarian, Nuran, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", Türkler Ansiklopedisi, C.12, Ankara, 2002, s.247-251.
- Karaal, Sevgi, Eynesil Ve Çevresinde Bulunan Birkaç Taş Köprü Ve Çeşmeler, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2004.
- Kumandaş, Yücel, Trabzon'daki Osmanlı Çeşmeleri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1981.
- Ödekan, Ayla, "Çeşmeler", İstanbul Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul, 1994, s. 488-491.
- Ödekan, Ayla, "Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", Semavi Eyice'ye Armağan, İstanbul Yazıları, İstanbul, 1992, s. 281-297.
- Önge, Yılmaz, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, Ankara, 1997.
- Uluslararası Çeşme Tarih Ve Kültürü Sempozyumu 1995, İzmir, 1997.
- Ülkü, Osman, Lale Devri Çeşme ve Sebilleri, Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1991.
- <http://www.dekomostra.com.tr>
- Yörükoğlu, Ömer, Kayseri Çeşmeleri, Kayseri, 1987.
- Yurttaş, Hüseyin- Özkan, Haldun, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, Erzurum, 2002.

RESİMLER VE ÇİZİMLER

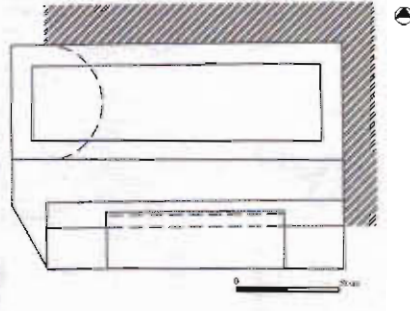
Resim 1. Mimar Mehmet Çeşmesi

Şekil 1. Mimar Mehmet Çeşmesi

Resim 2. Şekerci Çeşmesi

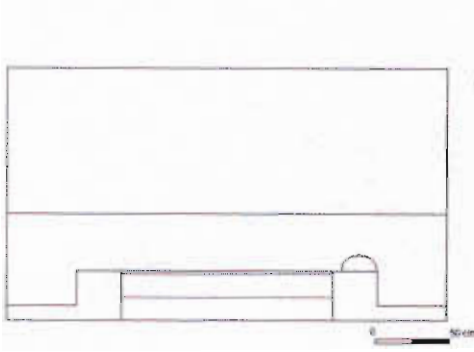
Şekil 2. Şekerci Çeşmesi

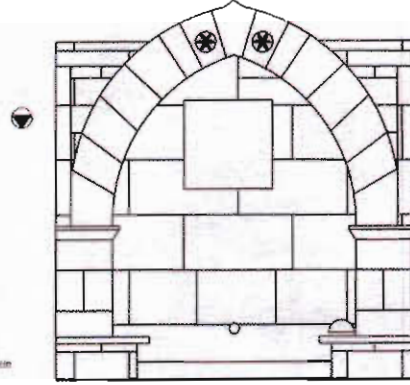
Resim 3. Mehmet Kethüda Çeşmesi

Resim 4. Mehmet Kethüda Çeşmesi Detay

Şekil 3. Mehmet Kethüda Çeşmesi

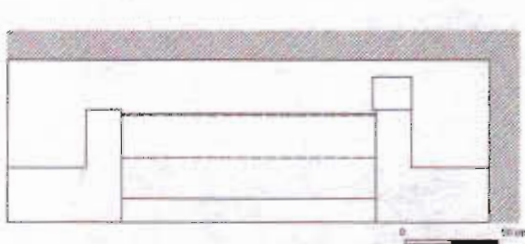
Şekil 4. Mehmet Kethüda Çeşmesi Cephe Çizimi

Resim 5. Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi

Resim 6. Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi

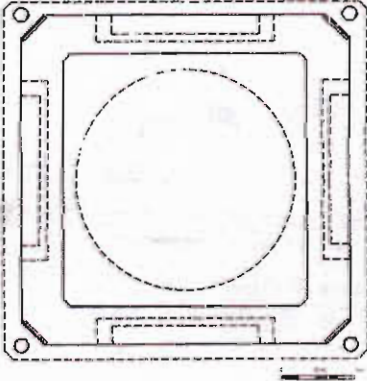
Şekil 5. Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi

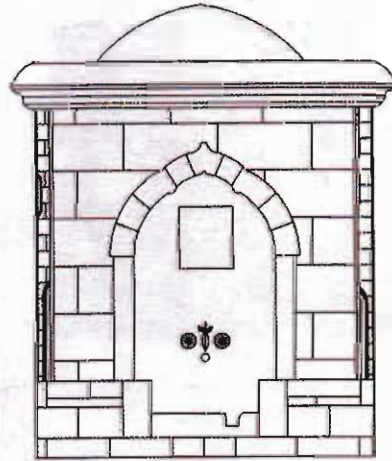
Resim 7. Maraş Çeşmesi

Resim 8. Maraş Çeşmesi Detay

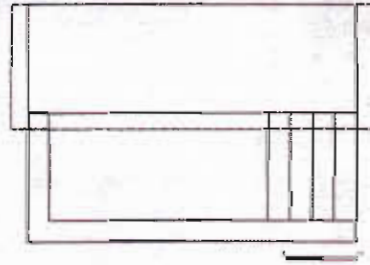
Şekil 6. Maraş Çeşmesi

Şekil 7. Maraş Çeşmesi Cephe Çizimi

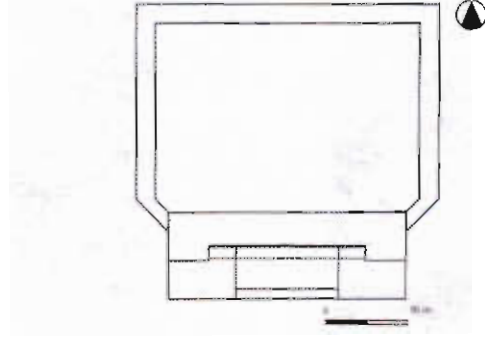
Resim 9. Kandıra Çeşmesi

Şekil 8. Kandıra Çeşmesi

Resim 10. Hacı Saliha Çeşmesi

Şekil 9. Hacı Saliha Çeşmesi

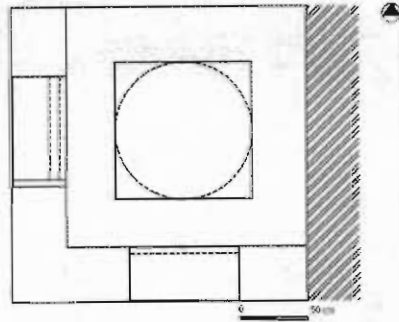
Resim 11. Memiş İbni Ahmet Çeşmesi

Şekil 10. Memiş İbni Ahmet Çeşmesi

Resim 12. Ömerağa
(Ahmet Oğlu Hacı Memiş Ağa) Çeşmesi

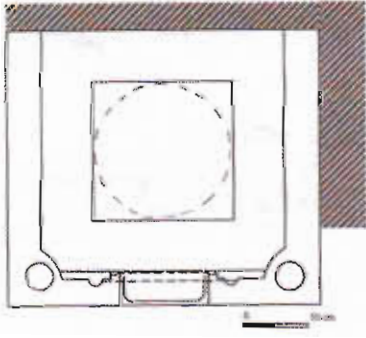
Şekil 11. Ömerağa Çeşmesi

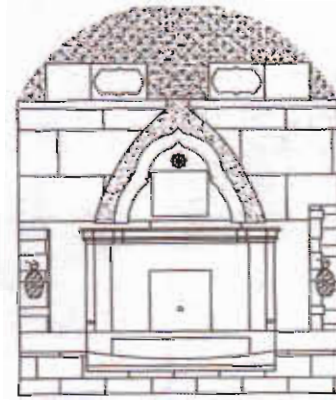
Resim 13. Kabadayı Çeşmesi

Resim 14. Kabadayı Çeşmesi Detay

Şekil 12. Kabadayı Çeşmesi

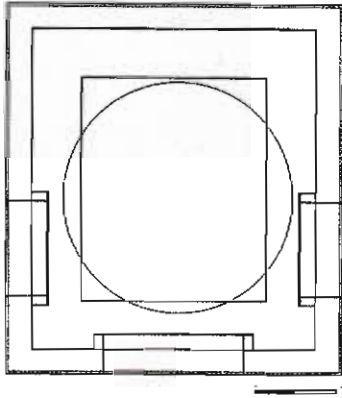
Şekil 13. Kabadayı Çeşmesi Cephe Çizimi

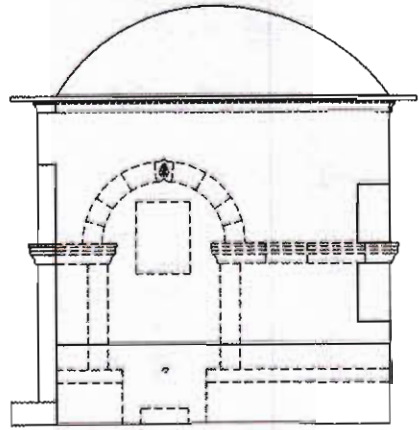
Resim 15. Hamaloğlu (Hafize Rabia Hatun) Çeşmesi

Resim 16. Hamaloğlu (Hafize Rabia Hatun) Çeşmesi

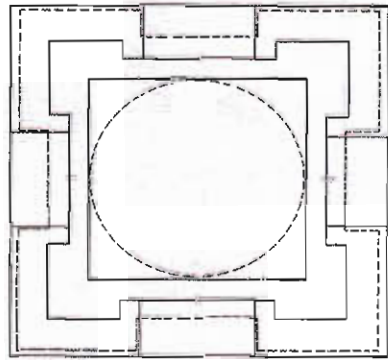
Şekil 14. Hamaloğlu (Hafize Rabia Hatun) Çeşmesi

Şekil 15. Hamaloğlu Çeşmesi

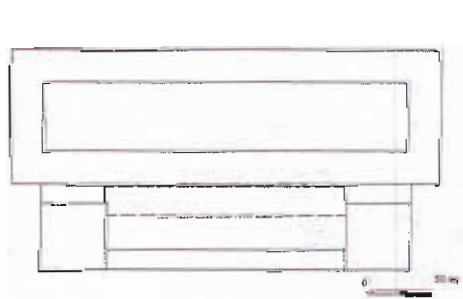
Resim 17. Kaymakam Sadık Bey Çeşmesi

Şekil 16. Kaymakam Sadık Bey Çeşmesi

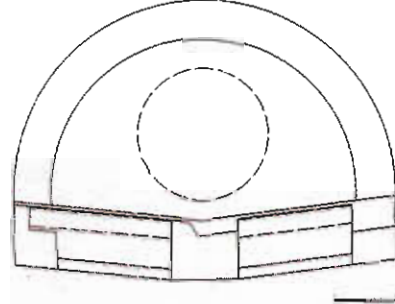
Resim 18. İskele Çeşmesi

Şekil 17. İskele Çeşmesi

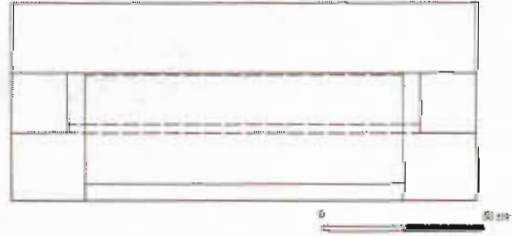
Resim 19. Kitabesiz Çeşme

Şekil 18. Kitabesiz Çeşme

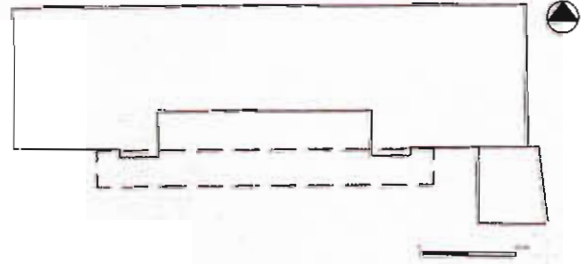
Resim 20. Ilıca yolu Çeşmesi

Şekil 19. Ilıca Yolu Çeşmesi

Resim 21. Marifi Dergahı Şeyh Yusuf Efendi Çeşmesi

Şekil 20. Marifi Dergahı Şeyh Yusuf Efendi Çeşmesi